

13. Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Buda Adlarının İmlası¹**Şeyma ŞENGÜLER²****Özlem YİĞİTOĞLU³**

APA: Şengüler, Ş. & Yiğitoğlu, Ö. (2025). Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Buda Adlarının İmlası. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 191-204. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Öz

Türklerin Budizm'i ilk olarak ne zaman benimsedikleri bilinmemektedir. Nirmanasutra'nın Birinci Kağanlık döneminde Türk diline çevrildiğine ilişkin iddialar bulunmasının yanı sıra Çin kaynaklarında Budist rahip Jinagupta'nın Türk Kağanı Tapar'ın sarayında faaliyet gösterdiğine dair 6. yüzyıla ait belgeler bulunsun da bunlar, o döneme ait Eski Türkçe bir metin bulunmadığından hala kesinliğinden emin olamadığımız bilgilerdir. Doğu Uygur Kağanlığında Manihaizmin benimsenmesiyle başlayan, Uygurların Turfan vadisi ve Gansu'ya göçlerinden sonra tamamlanan şehirlileşme sürecinin Budizm'in benimsenmesine katkısı olduğu bilinmektedir. İpek yolu'nun kuzey kolunu kontrol etmeye başlayan Uygurlar zamanla Budizm'e ve Budistik metinlere ilgi göstermeye başlamış, Çince, Sanskritçe, Tibetçe, Toharca, Soğdca gibi dillerden Uygurcaya tercümeler yapmışlardır. Bu tercümeler Uygurcaya başta dini olmak üzere pek çok alıntı sözcüğün girmesine neden olmuştur. Bu alıntı sözcükler çoğunlukla Uygurcanın söyleyiş özelliklerine göre değişip Uygurcanın imla özellikleriyle metinlerde yerini almıştır. Bu çalışmada, Reşit Rahmeti Arat'ın *Eski Türk Şiiri* adlı çalışmasında yer alan "Otuz Beş Burkana Saygı" şiirinde geçen Sanskrit kökenli on sekiz Buda adı imla özellikleri açısından ele alınacaktır. Bilindiği gibi Uygurcada bulunan alıntı sözcüklerin pek çoğu doğrudan Sanskritçe üzerinden alıntılanmamış Soğdca ya da Toharca üzerinden Uygurcaya geçmiştir. Bu makalenin amacı, Sanskritçe özel adların Uygurca metinlerdeki imla özelliklerini tespit etmek, mümkünse hangi dil üzerinden Uygurcaya geçtiğini tahmin etmeye çalışmaktır. Çalışmada, adı geçen şiirde bulunan Buda adlarının Sanskritçesi, Uygurca elyazmanın fotoğrafı, transliterasyonu ve transkripsiyonu tablolar halinde gösterilmiş, sözcüklerin anlamına ve imlasına ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar gergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %8

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 01.05.2025-**Kabul Tarihi:** 21.06.2025-**Yayın Tarihi:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Yüksek lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Master's Student, Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** seymasenguler04@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0002-5969-5241> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561, **Crossreff Funder ID:** 501100006560

³ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assist. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Science and Arts, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** oziyigitoglu@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-9466-0960> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561, **Crossreff Funder ID:** 501100006560

Anahtar kelimeler: Buda isimleri, Sanskritçe, Eski Uyğurca, Eski Türk şiiri, imla

The Orthography of the Buddha Names in the Poem of Respect to the Thirty-Five Buddhas⁴

Abstract

It is not known when the Turks first adopted Buddhism. Although there are claims that the Nirmanasutra was translated into the Turkic language during the First Khaganate period and that the 6th-century Chinese sources contain documents stating that the Buddhist monk Jinagupta was active in the court of the Turkish Khagan Tapar, these remain uncertain due to the absence of any Old Turkic texts from that period. It is known that the process of urbanization, which began with the adoption of Manichaeism in the Eastern Uyghur Khaganate and was completed following the Uyghurs' migration to the Turfan Valley and Gansu, contributed to the adoption of Buddhism. The Uyghurs, who began to control the northern branch of the Silk Road, gradually took an interest in Buddhism and Buddhist texts and carried out translations from Chinese, Sanskrit, Tibetan, Tocharian, and Sogdian into Uyghur. These translations incorporated many loanwords into Uyghur, especially in the religious field. These borrowed words often changed according to the phonetic features of Uyghur and appeared in texts with the orthographic features of the Uyghur language. This study examines eighteen Sanskrit-derived Buddha names mentioned in the poem "Respect to Thirty-Five Buddhas," included in Reşit Rahmeti Arat's work Old Turkic Poetry, regarding orthographic features. As is known, many of the borrowed words in Uyghur were not taken directly from Sanskrit but entered Uyghur via Sogdian or Tocharian. This article aims to identify the orthographic features of Sanskrit proper names in Uyghur texts and, if possible, to estimate through which language they were transmitted into Uyghur. The study presents in tables the Sanskrit forms of the Buddha names in the poem mentioned, the photograph of the Uyghur manuscript, and its transliteration and transcription, and provides explanations regarding the meanings and orthography of the words.

Keywords: Buddha names, Sanskrit, Old Uyghur, Old Turkic poetry, orthography

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %8

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 01.05.2025-**Acceptance Date:** 21.06.2025-**Publication Date:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

744- 840 yılları arasında Moğolistan toprakları üzerinde hüküm süren Uygurların resmen kabul ettikleri ilk din Manihaizm olmuştur. VII. yüzyılda ipek yolunu takip ederek Türkistan'dan Çin'e ulaşan bu dinin misyonerleri Çin imparatorluk sarayında kendilerini göstermeye başlamıştı (Rudolf, 2002, s. 382). Böğü Kağan'ın Çin'de çıkan ayaklanmaları bastırdığı sırada tanıştığı rahiplerin etkisiyle kabul ettiği düşünülen bu din, muhtemelen 762 yılından sonra devlet dini haline gelmiştir. Manihaizm'e ilişkin Soğdca metinlerin Uygurcaya ilk tercümeleri bu dönemden itibaren yapılmaya başlanmıştır (Tekin, 1962, s. 5-6).

840 yılında Uygur Bozkır imparatorluğunun yıkılmasından sonra Uygurların büyük bir bölümü Turfan vadisine ve Koço'ya doğru göç etmiş, ipek yolunun geçtiği bu verimli topraklar üzerinde zenginleşip yerleşik hayata geçmiştir. Takao Moriyasu'ya göre Uygurlar bu bölgede 10. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygın bir biçimde Budizm'i benimsemeye başlamıştır; ona göre daha önce bu bölgede Çinliler ve Toharlılar Budizm konusunda aktif olan halklardır (Moriyasu, 2008, s. 193). Aynı dönemde bu bölgede yaşayan Hotan Sakaları ve Toharlar Sanskritçeden kendi dillerine tercümeler yaptıkları Budist okullar açmış, kanonik metinlerin yazımında kendi dillerini kullanmışlardır (Moerloose, 1980, s. 61). Uygurların Budizm'i kabul ettiği ilk dönemlerde Toharların etkisi büyük olmuş, pek çok Sanskritçe sözcük prestijli diller olan Toharca A ve Toharca B üzerinden Uygurcaya girmiştir. A. von Gabain Sakaların dilinin de Uygurca üzerinde etkisi olduğunu ileri sürse de bu görüş pek kabul görmemiştir (Wilkens, 2021, s. 114), ayrıca bkz. (Gabain, 1954, s. 171). Budist Uygur metinleri ilk önce Toharca'dan, sonra Çince'den daha sonra Tibetçe ve Sanskritçe'den çevrilmiştir (Wilkens, 2021, s. 115.) Soğd Budizmi'nin Uygurlar üzerindeki etkisi hala bir tartışma konusu olsa da Wilkens'e göre Tohar, Çin ve Soğd Budizmi Uygur Budizmi'ni çeşitli düzeylerde etkilemiştir. Toharca'nın etkisi 9. yüzyılın sonu 10. yüzyılın başında görülürken 11. yüzyılın başında Çin Budizmi Uygur Budizmi'ne damga vurmuş, 11.-13. yüzyıl arasında Çince Budist eserlerin tercümesiyle Uygur Budist kültürü karakterize olmuştur. Soğdca'nın Sanskritçe alıntı sözcükler düzleminde Budist Uygur metinlerine olan etkisi bilinse de Soğdcadan Uygurcaya tercüme edilen bir metin tespit edilmemiştir (2021, s. 116), ayrıca bkz. (Kudara, 2013, s. 188).

Röhrborn'a göre, Moğol döneminde bir çeşit Sanskrit dilini öğrenme rönesansı olmuştur, bu yönelim ona göre, Tibet Budizmi'nin Yüan dönemindeki artan etkisiyle ilişkilidir. Moğolistan'daki Uygur Budizmi'nin son dönemine ait öğrenilmiş kelime katmanı, orijinal Sanskrit terimlere, Toharca ve Soğdca aracılığıyla Uygurcaya giren kelimelerden daha yatkındır (Aktaran Wilkens, 2021, s. 116-117).

Song Hanedanı'nın (960-1127) sonu ile Yüan döneminin (1271-1368) ilk yıllarında pek çok Budist eser yukarıda sözü edilen dillerden Uygurcaya çevrilmiş, bu çeviriler Uygur Budist edebiyatının temeli olmuştur (Saritaş, 2011, s. 6). Hint Avrupa dilleriyle olan bu temaslar pek çok yabancı sözcüğün Uygurcaya girmesine sebep olmuştur. Alıntı sözcüklerin büyük bir çoğunluğu Uygurcanın dil özelliklerine az çok uyum sağlayarak değişmiş, Uygurcanın yazım özellikleriyle bu metinlerde yer bulmuştur. Uygurca metinlerde özellikle Sanskritçe sözcüklerin tanımlanması pek çok fragmanın parçalar halinde olması ve Eski Hintçe metinlerin çoğunun kayıp olmasından ötürü zor olmaktadır. Sanskritçe sözcüklerin özellikle de özel adların en sık geçtiği eserler Radloff'un üzerinde çalıştığı *Tiśastvustik* adlı eser ve G. Kara ile P. Zieme'nin çalıştıkları *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung* adlı eserlerdir. Sanskritçe sözcüklerin Uygurca eserlerde tanımlanmasında *Berliner Turfantexte* serisinin ve *Uigurisches Wörtherbuch*'un katkısı büyüktür.

Moerloose, Uygurcanın ödünç alma mekanizmalarındaki eğilimleri önermek ve Sanskritçe ödünç kelimelerin Uygurcaya hangi dil ve halk aracılığıyla geldiğini belirlemek için yazdığı makalesinde her özelliği destekleyen kapsamlı bir örnek liste sunmuştur (bkz. Moerloose, 1980). Uygurcadaki pek çok Sanskritçe alıntının Toharca üzerinden geçtiğini savunan yazar, Sanskritçe sözcüklerin Toharca ve Uygurcadaki görünümeleri üzerine değerli tespitler yapmıştır.

Yüan hanedanlığı döneminde Moğollara yönelik Budist misyonda hem Tibetlilerin hem de Uygurların etkisi olmuştur. Başka dillerden gelen alıntı sözcükler çoğunlukla Uygurca ve Tibetçe üzerinden Moğolcaya geçmiştir. Shogaito, değerli çalışmasında Sanskritçe terimlerin Uygurca, Moğolca ve Tibetçedeki görünümelerini tablolar halinde gösterdiği makalesinde Moğolcadaki Sanskritçe alıntı sözcüklerin hangi dilden alıntılandığını tespit etmeye çalışmıştır (2022, s. 115-134).

2. Yöntem

Bu çalışmada Reşit Rahmeti Arat'ın "*Eski Türk Şiiri*" adlı çalışmasında "Burkan Muhitinde Yazılan Eserler" bölümündeki 10 numaralı "*Otuz Beş Burkana Saygı*" şiirinde geçen Buda adlarının Uygurca imlası incelenmiştir. Şiirde, 18 Sanskritçe kökenli Buda adı bulunmaktadır. Bu adların Sanskritçe orijinal biçimleri, yazmada geçtiği biçimler, transliterasyonları ve Uygurca olası okunuşları tablo halinde gösterilmiştir. Adların Uygurca olası okunuşları *Uigurisches Wörterbuch*, *Handwörterbuch des Altuigurischen* *Altuigurisch- Deutsch – Türkisch* ve daha önce neşredilen Uygurca metinlerden yararlanılarak verilmeye çalışılmış, Reşit Rahmeti Arat'ın bugün geçersiz olan okuyuşları dipnotlarda gösterilmiştir. Sanskritçe Buda adlarının bu elyazmasındaki imla özellikleri sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

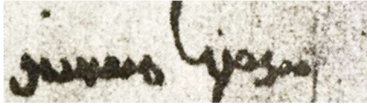
3. Otuz Beş Burkana Saygı

"Otuz Beş Burkana Saygı" şiiri Reşit Rahmeti Arat'ın çalışmasında yer alan en bütünlüklü ve en uzun şiirlerden biridir. Şiir, Budist dini içerikli eserlerde bir gelenek olarak başlayan "*namo budaya, namo darmaya, namo saṇaya*" besmelesi ile başlamaktadır. Ardından gelen dört satırlık nesir içinde şiirin başlığı verilmiştir: "*uluğ kölüngü nomta yorǵalı taplıǵ yogaçarılarka alku üdlerte öyü ödikleyü tuǵǵalı tegimlig (otuz biş) burkanlarǵa yükünç yükünmek atlıǵ sıdap nom bitig bir tegzinç.*" Arat'ın çevirisinde bu satırlar "*büyük taşıt akâdesinde yaşamaǵa istekli olan yogācā'lar için her zaman düşünüp severek tutulmaǵa değer otuz beş burkanlara önünde tâzimle eğilmek adlı şıdap kanun kitabı, bir tomar*" şeklinde açıklanmıştır (Arat, 1991, s. 80).

Şiir 280 mısra ve 35 sekizlikten oluşmaktadır. Her sekizlikte 35 Buda'dan birine hürmet bildirilmekle birlikte şiirde yalnızca 18 Buda'nın adı verilmiştir. Budaların sahip olduğu özellikler sıralanıp zaman zaman isimleri verilmiş ve *-a saygı* anlamında *-ka/ke yükünürmen* redifiyle sekizlikler tamamlanmıştır. Eserin sonunda sekizlik halinde mü'ellifin duası ve eserin adı kaydedilmiştir (Arat, 1991, s. 80).

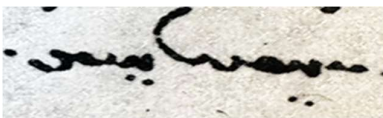
4. Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Sanskrit Kökenli Buda İsimleri

4.1. Amoghadarśī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
amoghadarśī		”MWK’ T’RṬYNY	amoga-darṭi ⁵

Amoghadarśī, Sanskritçe "kesin olarak gören" veya "yanılmadan gören" anlamına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 108b; Williams, 1986, s. 83/1). Ayrıca bkz. *amoga* “başarılı, hedefe ulaşan, yanılmayan”; *amogadarśin* “bir Bodhisattvanın adı” (Williams, 1986, s. 83/1). Röhrborn’a göre sözcüğün -NY’li versiyonu büyük ihtimalle Sanskritçenin Çince -ni olarak çevrilmesiyle yanlış bir yeniden üretim olarak ortaya çıkmış olmalıdır (2015, s. 129). Ayrıca bkz. (Kara&Zieme, 1977, s. 63).

4.2. Aśokaśrī kelimesinin imlası

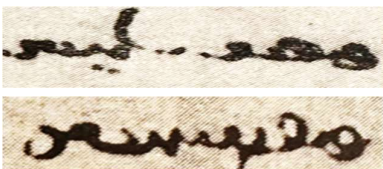
Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
aśokaśrī		”ṬWK’ ṬYRY	aṭoka-ṭiri ⁶

Aśoka, terim olarak "kederden arınmış, keder hissetmeyen veya kedere neden olmayan" anlamına gelmektedir. (Soothill, 1937, s. 379a), ayrıca bkz. (Williams, 1986, s. 113/3). *Aśokaśrī* ise şiirde 22. Buda’nın adı olarak geçmektedir.

Śrī Sanskritçede birçok anlama gelmektedir: “Yüksek rütbe, güç, krallığın sembolü, güzellik” (Williams, 1986, s. 1098/2). Uygurca özel isimlerde bu ek sıkça kullanılmış ve dil içinde varlığını sürdürmüştür.

Moerloose’a göre cansız nesneleri, felsefi ve teknik terimleri belirten Sanskritçe alıntı kelimeler, Uyg. ve Toh. A/B.de son ekini düşürür ancak bu örnekte son ünlünün korunduğu görülmektedir (1980, s. 67); Sanskritçe gövdelerdeki son ünlü -i/-u ise Uygurcada i/u şeklinde korunur, (Moerloose, 1980, s. 72). Aynı zamanda Skr. *śrī* > Uyg. *şyry* yapısı, Uygurcada iki ünsüz arası sistemli bir şekilde /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Röhrborn, 2017, s. 14).

4.3. Bhadraśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
bhadraśrī		P’DYR ’ ṬYRY ///// P’DYRṬYRY	badiraṭiri ⁷

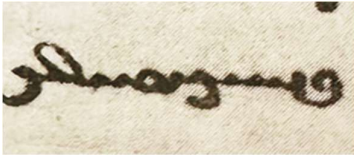
⁵ Arat’ın *amuga- ṭarşını* okuyuşu için bkz. 1991, s. 88/86.

⁶ Arat’ın *aşuka şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/182.

⁷ Arat’ın *badıra şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 76/66, 92/150.

Şiirde bir Buda adı olarak geçen sözcük, Skr. *bhadra* “İyi, nazik, mükemmel, erdemli; kutsanmış, uğurlu, hoş” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 391b; Williams, 1986, s. 745/3- 746/2). Moerloose’a göre dişil son eki *-a* olan ve canlı varlıkları belirten Skr. adlar, Uygurcada *-a* veya *-i*ye karşılık gelmektedir (1980, s. 71). Bununla birlikte Skr. *bhadra* > Uyg. *badıra* biçimi iki ünsüz arası /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. İki ayrı şiirde rastlanan bu ad, tabloda görüldüğü gibi farklı imla özellikleri göstermektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens 2021, s. 80).

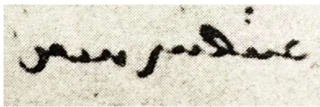
4.4. Brahmadatta kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
brahmadatta		PR”MT”DY	br(a)hmadate ~ ~ brahmadate ⁸

Skr. *Brahmadatta* “Kanyākubja’nın bir hükümdarı, Vārāṇasī’nin bir hükümdarı, Kāśyapa’nın babası” anlamlarına gelmenin yanı sıra (Soothill 1937: 354b) “Brahma tarafından verilen” anlamına gelmektedir (Williams, 1986, s. 738/3).

Moerloose’a göre canlı varlıkları belirten Sanskritçe *-a* gövdeleri, Uygurcada *-i* veya *-a* biçiminde gösterilmektedir. Skr. *datta* sözcüğüne karşılık *T”DY* imlası buna örnek teşkil etmektedir (1980, s. 71). Sözcüğün çeşitli yazmalardaki varyantları için bkz. (Röhrborn, 2023, s.16).

4.5. Candanaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
candanaśrī		Č”ND”N’ T”RY	čandanaṭiri ⁹

Cand kökünden türeyen Skr. *candana* sözcüğü “sandal ağacı, odunu veya tütsü tozu; bu odunun yüksek değer verilen kokulu preparasyonu” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 326a; Williams, 1986, s. 386/2). Uygur alfabesinde *c* harfi bulunmadığından bu ses *ç* ile karşılanmıştır. Ayrıca bkz. (Röhrborn, 2023, s. 141).

4.6. Jvalaprabhāsa kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
jvalaprabhāsa		ČWV”L”PYR”P”SY	čūvalapirabase ¹⁰

Skr. *jvala* “parlayan”, “ışık” ve “alev, ateşin dili” (Soothill, 1937, s. 463b; Williams, 1986, s. 428/2).

⁸ Arat’ın *brahmaṭaḍi* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/134.

⁹ Arat’ın *čandana śiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 92/158.

¹⁰ Arat’ın *čūvalapirabase* okuyuşu için bkz. 1991, s. 86/60.

Prabhāsa ise “ışık”, “parlak” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 347b).

Moerloose’a göre Sanskritçe *a-* gövdeli sözcükler, Toharcada *-a*, Uygurcada *-a* veya *-i* ile yazılmaktadır (1980, s. 71), Skr. *prabhāsa* > Uyg. *PYR’P’SİY* yazımı buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Röhrborn’a göre Uygurca bu yapı, Toharcadan ödünç alınan canlı varlık adları modeline uymaktadır (2025, s. 39). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2025, s. 39).

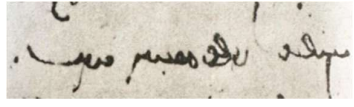
Skr. *jvala* sözcüğünün Uygurcada *ČWVL’* biçimindeki yazımı, Uygurcada iki ünsüz arasında ünlü türemesine iyi bir örnektir.

4.7. Dhanaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
dhanaśrī		D’N’TYRY	danaṭiri ¹¹ (2025, s. 49)

Skr. “veren, bağış, hayır, sadaka, ganimet, zenginlik” anlamlarına gelen *dāna* kelimesi (Soothill, 1937, s. 458b; Williams, 1986, s. 508/2) yanına *śrī*, “şanslı, uğurlu, müreffeh; zenginlik, güzellik” anlamlarındaki kelime eklenerek Buda adı olarak kullanılmıştır. (Soothill, 1937, s. 300a). *Dana* sözcüğünün yazımında dikkat çekici olan nokta, *n* sesinin yazımında nokta kullanılmış olmasıdır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2025, s. 49).

4.8. Indraketudhvaja- rāja kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
indraketudhvaja-rāja		’YNDYR ’ KYDW TWV’Č’ R’ Č’	İndirakeṭuḍvačarača ¹²

Indra kelimesi başlangıçta “atmosfer tanrısı, gök gürültüsü ve yağmur tanrısı” olarak bilinmektedir. Sembolü vajra (şimşek silahı) olduğundan “elinde vajra tutan” olarak da anılır (Soothill, 1937, s. 206b). *Dhvaja* ve *Ketu* kelimeleri ise “sancak, bayrak, işaret” anlamlarına gelmektedir. (Soothill, 1937, s. 431b). Röhrborn’a göre sözcüğün imlasında <*kydw*> biçiminde küçük bir düzeltme yapılmalıdır, sözcük Uygur literatürünün son döneminde doğrudan bir ödünçleme olarak görülmektedir (2021, s. 10). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 10).

4.9. Kusumaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
kusumaśrī		KWSWM ’ TYRY	kusuma-ṭiri ¹³

¹¹ Arat’ın *danaṣiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/214.

¹² Arat’ın *indir- a- kidu- tuvača* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/238.

¹³ Arat’ın *kusum-a şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/198.

Şiirde Skr. *kusumaśrī* “Śākyamuni’nin reenkarnasyonu olan bir kral adı” anlamında geçmektedir. *kusuma* sözcük anlamı “çiçek, çiçeklenme.; çiçekli, süslü” biçiminde görülmektedir. “İhtişam, görkem, süsleme” anlamları için bkz. (Soothill, 1937, s. 387a). Skr. canlı varlıkların sonunda görülen *-a* sesinin Uygurcada korunduğu görülmektedir (Moerloose 1980, s. 71). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 427).

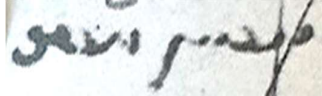
4.10. Maitreya kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
maitreya		M'YTRY	maitre ¹⁴

Kelime anlamı "sınırsız nezaket" olan (Soothill, 1937, s. 178a) Maitreya, Budist literatürde “Budist Mesih ya da gelecek Buda” anlamında kullanılıp şu anda Tuşita cennetinde bulunan ve Śākyamuni’nin nirvāṇa’sından 5,000 yıl sonra gelecek olan kişidir (Soothill, 1937, s. 456b). “Dostane, iyiliksever; bir Bodhisattva’nın ve gelecekteki bir Budanın (mevcut çağın 5. Budası) adı” anlamları için bkz. (Williams, 1986, s. 834/2).

Skr. *Maitreya* > Toh. *Maitreya* > Uyg. *M'YTRY* imlası, Skr. *-a* > Toh. *-a/-e* > Uyg. *-y* genel kuralına (Moerloose, 1980, s. 66-67) uyum sağlamaktadır. Ayrıca bkz. (Kara&Zieme 1977, s. 35; Wilkens, 2021, s. 465).

4.11. Nārāyaṇaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
nārāyaṇaśrī		N/RYN' TYRY	nar(a)yaṇaṭiri ¹⁵

Skr. *Nārāyaṇa*, "Nara'nın oğlu veya orijinal insan, ilk canlı varlığın soyadı, Purusha ilahisinin yazarı" olarak tanımlanır. Nārāyaṇa, üç yüz ile yeşilimsi-sarı renkte temsil edilir, sağ elinde bir tekerlek tutar ve garuda kuşu üzerine biner (Soothill, 1937, s. 248a). Vişṇu veya Kṛṣṇa ile özdeşleştirilir (Williams, 1986, s. 536/3). Siddhaların lideri olarak görülür (Williams, 1986, s. 536/3). Sanskritçe sözcüğün imlasının Uygurcada değişmediği görülmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 487).

¹⁴ Arat’ın *maytri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/243, 140/106, 174/4, 174/8, 174/12, 174/16, 174/20.

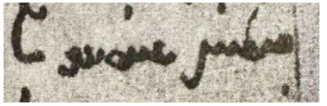
¹⁵ Arat’ın *narayana şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/190.

4.12. Nirmala kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
nirmala		NYRM'L'	nirmala ¹⁶

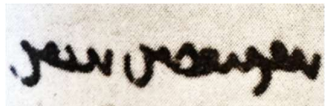
Skr. nirmala “bir Buda adı” olarak tanımlanmıştır (Wilkens, 2021, s. 491). Sanskritçe son eki *-a* olan isimlerin Uygurcada son eki *-a* veya *-i*'ye karşılık gelir (Moerloose, 1980, s. 71). Bu sözcüğün imlasının bu kurala uyduğu görülmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 491).

4.13. Ratnacandra kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
ratnacandra		R'TN' Č'NTYR '	ratnaçantira ¹⁷

Skr. *ratna* “değerli, hazine, mücevher, inci, servet, zenginlik” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 476b; Williams, 1986, s. 864/2). Sözcük *candra* ile birlikte “bir tanrının adı, bir mücevher madeninin koruyucusu anlamına gelmiştir (Williams, 1986, s. 864/2; Wilkens, 2021, s. 568). İmla açısından değerlendirildiğinde, Skr. sözcüğün son eki olan *-a*'nın Uygurcada da korunduğu görülmektedir (Moerloose, 1980, s. 71). Skr. *candra* > Uyg. Č'NTYR ' biçimi iki ünsüz arası /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 568).

4.14. Smṛtiśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
smṛtiśrī		SYM'RTY TYRY	simartiti ¹⁸

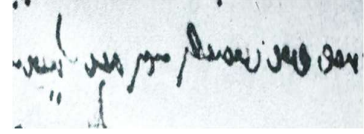
Skr. *smṛti* “hatırlama, anımsama, bellek; zihinde canlandırma; düşünmek, tekrarlamak, okumak; bir düşünce; bir an” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1986, s. 1272/2; Soothill, 1937, s. 258b). Skr. *smṛti* > Uyg. SYM'RTY biçimi iki ünsüz arası /I/ ve /A/ türemelerine örnek oluşturmaktadır. Bu sözcüğün yazımı Sanskritçe söz sonu *-i*'nin Uygurcada korunmasına (Moerloose, 1980, s. 72) örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 613).

¹⁶ Arat'ın *nirmala* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/103.

¹⁷ Arat'ın *ratna-çantira* okuyuşu için bkz. 1991, s. 88/94.

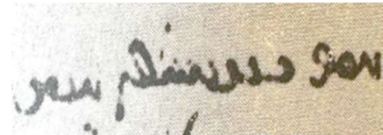
¹⁸ Arat'ın *simartī śrī* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/222.

4.15. Suprakīrtitanāmadheyaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
suprakīrtitanāmadheyaśrī		SWW P'RY KYRTYD' N'M' TY'Y ' TYRY	suuparikirtidanamateyaṭiri ¹⁹

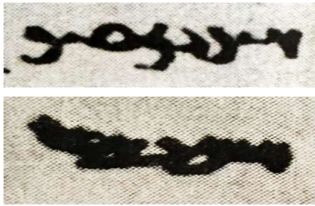
Sanskritçe bir Tathagata adı olarak geçen bu sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki /u/ sesinin *ww* biçiminde yazılmış olmasıdır. Skr. *supra* > Uyg. *SWWP'RY* yazımı iki ünsüz arası /A/ sesinin türemesine ve söz sonu -a sesinin Uygurca -y'ye dönüşmesine birer örnektir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 633).

4.16. Suvikrāntaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
suvikrāntaśrī		SWW VYKYR'ND' TYRY	suuvikirandaṭiri ²⁰

Skr. *suvikrānta*, “çok cesur, kahramanca, yiğit, şövalye ruhlu” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1986, s. 1233/2). Bu sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki /u/ sesinin *ww* biçiminde yazılmış olmasıdır. Skr. *suvikrā* > Uyg. *SWW VYKYR'ND'* yazımı iki ünsüz arası /I/ sesinin türemesine bir örnek oluşturmaktadır. (Wilkens, 2021, s. 633).

4.17. Śākyamuni kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
śākyamuni		S'KYMWNY	ṭakimuni ²¹

“Śākya bilgesi, Gautama Buda'nın adı” anlamına gelen *Śākyamuni* (Williams, 1986, s. 1062/2) Śākya kabilesinin azizidir. Muni, “aziz, kutsal insan, bilge, keşiş” olarak anlamlandırılır. (Soothill, 1937, s. 482b).

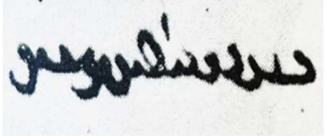
Skr. *śākyamuni* > Uyg. *S'KYMWNY* imlası, Skr. -a > Uyg. -y genel kuralına (Moerlose, 1980, s. 66-67) uyum sağlamaktadır. Ayrıca bkz. (Kara&Zieme, 1977, s. 94; Wilkens, 2021, s. 642).

¹⁹ Arat'ın *suu- parī kirtida- nama- ṭiya ṣiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/230.

²⁰ Arat'ın *suu- vikiranda ṣiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/246.

²¹ Arat'ın *ṣakimuni* okuyuşu için bkz. 1991, s. 84/14, 220/3, 114/145.

4.18. Vikrāntagāmin kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
vikrāntagāmin		VYKYR'NDAKMYY	vikirandagamini ²²

“Bir Buda’nın adı” biçiminde anlamlandırılan Skr. *vikrāntagāmin* sözcüğünün imlasında son seste bulunan türeme kural dışı bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 845).

3.Sonuç

Bu çalışmada, “Otuz Beş Burkana Saygı” adlı Eski Uygurca bir el yazması şiirde geçen 18 Sanskritçe Buda adı, Eski Uygurcanın imlası açısından incelenmiştir. Çalışmanın amacı, diğer Uygurca metinlerle karşılaştırıldığında bu kadar çok özel adın yer aldığı nadir metinlerden olan bu el yazmasından hareketle Sanskritçe özel adların Uygurca metinlerdeki yazım özelliklerini tespit etmek ve metnin hangi dilden tercüme edildiğine ilişkin tahminde bulunmaktır.

1.Metinde, Sanskritçe sözcüklerin Uygurcaya aktarımında sıkça görülen iki ünsüz arası ses türemesi bu metinde birçok örnekte tespit edilmiştir: Skr. *śrī* unvanı bütün örneklerde. *şiri* biçiminde geçmektedir:

Skr. *candanaśrī* > Uyg. *čandanaşiri*

Skr. *bhadraśrī* > Uyg. *badıraşiri*

Skr. *dhanaśrī* > Uyg. *danaşiri*

Skr. *kusumaśrī* > Uyg. *kusuma-şiri*

Skr. *nārāyaṇaśrī* > Uyg. *nar(a)yanaşiri*

Skr. *suprakīrtitanāmadheyaśrī* > Uyg. *suuparikirtidanamateyaşiri*

Skr. *smṛtiśrī* > Uyg. *simartişiri*

Aynı özellik Skr. *Indraketuḍhvaja-rāja* > *İndirakeṭuḍuvačarača*; Skr. *jvalaprabhāsa* > Uyg. *čuvalapirabase*; Skr. *candra* > Uyg. *čantira*; Skr. *vikrāntagāmin* > Uyg. *vikirandagamini* sözcüklerinde de görülmektedir.

İki ünsüz arası /U/ türemesine örnek olarak Skr. *jvala* > Uyg. *čuvala* örneği; iki ünsüz arası /A/ türemesine örnek olarak Skr. *supra* > Uyg. *suupari* sözcükleri bulunmaktadır.

2.Skr. *Maitreya* > Toh. *Maitreya* > Uyg. *Maytri* imlası, Skr. *-a* > Toh. *-a/-e* > Uyg. *-y* genel kuralına uyum sağlamaktadır.

3.Skr. *nirmala* > Uyg. *nirmala* ve Skr. *candra* > Uyg. *čantira* örnekleri Sanskritçe son eki *-a* olan

²² Arat’ın *vikirandagamini* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/262.

isimlerin Uygurca son ekin *-a* veya *-i'*ye karşılık gelme kuralına uygundur. Skr. *supra* > Uyg. *suupari* ve yazımı ise söz sonu *-a* sesinin Uygurca *-y'*ye dönüşmesine bir örnektir. Aynı şekilde Skr. *śākyamuni* sözcüğünün yazımında görülen Skr. *śākya* > Uyg. *S'KY* imlası bu kurala uymaktadır.

4.Skr. *smṛti* > Uyg. *simarti* örneği Sanskritçe söz sonu *-i'*nin Uygurcada korunmasına örnek oluşturmaktadır.

5.Skr. *ratna* “mücevher” sözcüğü özel ad olarak kullanılmadığı durumlarda Uygurcanın ses özelliklerine uyum sağlayarak metinlerde *erdini* biçiminde yer alırken özel ad olan Skr. *ratnacandra* > Uyg. *ratnaçantira* biçiminde korunmuştur.

6.Skr. *supra* > Uyg. *suupari* sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki */u/* sesinin */uu/* biçiminde yazılmış olmasıdır.

7.Skr. *Amoghadarśī* sözcüğünün Uygurca *-NY'*li versiyonu olan *amoga-darşini*, büyük ihtimalle Sanskritçenin Çince *-ni* olarak çevrilmesiyle yanlış bir yeniden üretim olarak ortaya çıkmış olmalıdır.

8.Skr. *vikrāntagāmin* sözcüğünün Uyg. *vikirantagamini* yazımında sıra dışı bir biçimde son ekte *-i* türemesi olduğu görülmektedir.

9.Makalede, şiirde geçen Buda adlarının Uygurca el yazmasındaki imlası incelendiğinde birkaç ses değişimi ve ses türemesi haricinde genel olarak Sanskritçe asıllarına sadık kalınarak yazıldığı görülmüştür. Daha önceleri Uygurca araştırmacıları pek çok Uygurca metnin Toharcadan Uygurcaya aktarıldığını düşünse de Toharcanın diğer diller üzerindeki etkisinin 10. yüzyıl sonunda veya 11. yüzyıl başında sona erdiği kabul edilmeye başlanmıştır. İncelenen şiirin yazılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da el yazmasının kursiv yazıyla ve ince uçlu fırça ile yazılmış olması, onun Uygurcanın son dönemi olan Yüan döneminde yazıldığına bir işaret olabilir. Eserin Yüan döneminde yazıldığı/çevrildiği kabul edilirse eserin çevrildiği kaynak dile ilişkin iki tahminde bulunulabilir: Röhrborn'un öne sürdüğü “Moğol döneminde oluşan Sanskrit dilini öğrenme rönesansı” sayesinde bu şiir Sanskritçeden direkt çevrilerek Uygurcaya aktarılmış olabilir. Bir diğer olasılık ise şiirin çevrildiği kaynak dil tespit edilememiş olsa bile şiirde geçen Buda adları kutsal sayıldığından Sanskritçe asıllarına sadık kalınarak yazılmış olabilir.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri (3.Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gabain, A. V. (1954). *Buddhistische Türkenmission*. Leipzig: Otto Harrassowitz. 161-173 s.
- Kudara, K. (2002). The Buddhist Culture of the Old Uigur Peoples. *Pacific World* 4, 3rd series: 184.
- Moerlose, E. (1980). Sanskrit Loan Words in Uighur. In: *TUBA* 4. 61-78.
- Monier-Williams, M. (1899). *A. Sanskrit-English Dictionary*. Oxford.
- Moriyasu, T. (2008). Chronology of West Uighur Buddhism: Re-Examination of the Dating of the Wall-Paintings in Grünwedel's Cave No. 8 (New: No. 18), Bezeklik". P. Zieme (Ed.), *Aspects of Research into Central Asian Buddhism: In Memoriam Kōgi Kudara*. (s. 191-227). Silk Road Studies, Turnhout: Brepols.
- Röhrborn, K. (1983). Zum Wanderweg des altindischen Lehngutes im Altürkischen. (Hans R. Roemer & Albrecht Noth, Ed.). *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients: Festschrift für Bertold Spuler zum siebzigsten Geburtstag*. Leiden: Brill: 340-341.
- Röhrborn, K. (2015). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı I. İsimler-Zamirler-Edatlar. 1. Cilt: a-asvık*]. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2017). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 2: a-azük. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 2. Cilt: a-azük*]. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2023). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III. Fremdelemente. Band 2: bodivan-çigzin. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi*]. Stuttgart: Steiner.
- Ruben, W. (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*. (Lütfü Bozkurt, Ed.). Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık. (1995).
- Rudolph, K. (1983). GNOSIS: the Nature and History of an Ancient Religion. (Mustafa Bıyık, Çev.). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1: 378-393.
- Sarıtaş, E. (2011). Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma. *Doğu Araştırmaları*. 7, 5-16.
- Shōgaito, M. (2022). Budist Moğol Metinlerindeki Uygurca Unsurlar Üzerine. (Çeviren: Gözde Salur). *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2022 / 1: 115-134.
- Soothill, W. E. & Hodous, L. (1937) *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, London.
- Tekin, Ş. (1962). Mani Dininin Uygurlar Tarafından Devlet Dini Olarak Kabul Edilişinin 1200. Yıl Dönümü Dolayısı ile Birkaç Not (762-1962). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 10, 1-10.
- Tümer, G. (2024, 14 Ağustos). "Budizm". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm>.
- Wilkens, J. (2021). Batı Uygur Kağanlığı ve Ötesinde Budizm. (Buket N. Kırmızıgül & Arzu Arıcan & Kerime ÇALIŞ, Çev.). *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2021 / 1: 103-152.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch*. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- Wilkens, J. (2021). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III. Fremdelemente. Band 1: eç-bodis(a)v(a)tv. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi*]. Stuttgart: Steiner.
- Wilkens, J. (2025). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III. Fremdelemente. Band 3: çihui-gwııı. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya*

Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Stuttgart: Steiner.